

Доброчесність та етика **12**

ДОБРОЧЕСНІСТЬ,
ЕТИКА Й ПРАВО

ОСВІТА ЗАРАДИ СПРАВЕДЛИВОСТІ
СЕРІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ МОДУЛІВ

Доброчесність та етика

Модуль 12

ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЕТИКА Й ПРАВО

Цей модуль є ресурсом для лекторів.

Цей модуль, який розроблено в рамках ініціативи Управління ООН з протидії наркотикам та злочинності «Освіта заради справедливості» (Education for Justice – E4J), що є складовою Глобальної програми з впровадження Дохінської декларації, становить частину серії університетських модулів E4J із питань доброчесності та етики. До такої серії долучено також навчальний посібник. Повний комплект матеріалів E4J охоплює університетські модулі, які стосуються питань боротьби з корупцією, запобігання злочинності та кримінального правосуддя, кіберзлочинності, злочинів проти довкілля, вогнепальної зброї, організованої злочинності, торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, боротьби з тероризмом, а також доброчесності й етики.

Усі університетські модулі E4J містять пропозиції стосовно навчальних вправ, оцінювання студентів, змісту слайдів та інших інструментів навчання, які викладачі можуть адаптувати для застосування в конкретному середовищі й інтегрувати в наявні університетські курси та програми. Модуль передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять.

Усі університетські модулі E4J пов'язані з актуальними академічними дослідженнями та дискусіями і можуть містити інформацію, думки та висловлювання з різних джерел, включно з публікаціями в ЗМІ та висновками незалежних експертів. Посилання на зовнішні джерела були протестовані під час публікації. Втім, оскільки вебсайти третіх сторін можуть змінюватись, будемо вдячні, якщо ви повідомите нас про посилання, що не працюють, або такі, що спрямовують до неналежного змісту. Також будемо вдячні, якщо ви *повідомите* нас про публікації, посилання на які спрямовують на неофіційну версію публікації або вебсайт. Позаяк усі необхідні зусилля були докладені, щоб забезпечити точність перекладу змісту модуля, будь ласка, візьміть до уваги, що тільки оригінальна англійська версія модуля є погодженою. Тому, у випадку сумніву, будь ласка, звертайтеся до відповідної англійської версії.

Умови використання та застереження

© Організація Об'єднаних Націй, 2021р. Всі права захищено.

Використані позначення та представлені матеріали в цій публікації не означають та не мають наміру висловлення будь-якої думки з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй стосовно юридичного статусу будь-якої країни, території, міста або місцевості чи їх органів влади, а також стосовно делімітації їх меж чи кордонів.

Ця публікація не проходила офіційне редагування.

Зміст

Вступ	2
Результати навчання.....	2
Ключові питання	3
Список літератури.....	7
Вправи та практичні приклади.....	8
Вправа 1. Практичні приклади	9
Вправа 2. Визначення	13
Вправа 3. Інтерв'ю	14
Вправа 4. Відео.....	14
Вправа 5. Викладання добročесності, етики та права	15
Пропонована структура заняття	16
Рекомендовані матеріали для читання.....	19
Оцінювання студентів.....	23
Додаткові навчальні інструменти	24
Рекомендації з розробки окремого курсу	25

Вступ

Чому деякі дії законні, але не етичні, або етичні, але не законні? Цей модуль призначено для лекторів із різних дисциплін, які хочуть ознайомити своїх студентів з ідеями добročесності, етики та права, зокрема з тим, що означають ці концепції та чим вони відрізняються. Добročесність, етика та право щодня висвітлюються в новинах і регулярно впливають на життя студентів, тому всім студентам буде корисно мати чітке уявлення про ці ідеї та проблеми, які такі ідеї порушують. Обговорення правових питань проводиться на базовому рівні, що робить модуль ідеальним для неправничих курсів і програм. Однак студенти правничих напрямів також отримують корисну інформацію з цього модуля, адже він ознайомлює із фундаментальною відмінністю, із якою зіткнуться всі студенти правничих напрямів: у чому полягає різниця між правом і етикою? Таким чином, модуль можна інтегрувати у вступні курси з права й національних правових систем, у курси з правничої етики або в будь-який правничий курс, який порушує питання етики.

Цей модуль передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять чи розширити для застосування в межах повноцінного курсу (див.: [Рекомендації із розробки окремого курсу](#)).

Модуль містить матеріали для викладачів. Він передбачає схему тригодинного заняття, але його можна використовувати для проведення коротших або довших занять чи розширити для застосування в межах повноцінного курсу (див.: [Рекомендації із розробки окремого курсу](#)).

Результати навчання

- Розуміти концепції добročесності, етики та права, включно з тим, як вони перетинаються і чим відрізняються.
- Розуміти та аналізувати проблеми, пов'язані з добročесністю, етикою і правом у суспільному контексті, а також створювати та оцінювати шляхи їх вирішення.
- Передбачати, виявляти та міркувати про проблеми, що стосуються добročесності, етики та права у своєму власному житті.
- Визнавати важливість добročесності, етики та права в розв'язанні проблем, із якими студенти зіткнуться в майбутньому.

Ключові питання

Право та етика тісно взаємопов'язані, оскільки вони відбивають цінності та спрямовують поведінку, але ці поняття не тотожні. Іноді здається, що закон допускає неетичну, згубну поведінку, проте в інших випадках недосконалі закони можуть порушити питання про те, чи повинні люди взагалі дотримуватися таких законів. Доброчесність ставить додаткові запитання; ця мета є гідною, але чи можна її реально досягти? Основна мета цього модуля – озброїти студентів ідеями, які їм необхідні для критичної оцінки питань, що постають унаслідок взаємодії доброчесності, етики та права.

У цьому модулі під етикою розуміють систему принципів, якими люди керуються під час прийняття рішень і провадження свого життя. На відміну від етики, доброчесність розуміють як послідовне застосування етичних принципів, зокрема чесності. Такі концепції докладно обговорено в [Модулі 1](#) пропонованої серії модулів, які лекторам рекомендують розглянути під час підготовки цього модуля. У Модулі 1 (Доброчесність та етика: вступ і концептуальна основа) етику визначено як «спробу досягти розуміння природи людських цінностей, способу, у який нам варто жити, і того, що становить правильну поведінку» (Норман, 1998 р., стор. 1). У Модулі 1 зазначено, що доброчесність варто розуміти «як узгодженість між переконаннями, рішеннями та діями, і як постійне дотримання цінностей і принципів» (Малан, 2007 р., стор. 278). На відміну від доброчесності та етики, право – це система правил, визнаних суспільством і застосовуваних за допомогою певних санкцій.

У цьому модулі простежують три концептуальні зрушення. По-перше, модуль досліджує академічне розуміння трьох основних концепцій і відмінностей між ними. «Етика» – це принципи, які визначають поведінку, а «чесність», своєю чергою, передбачає, що ми повинні дотримуватися етичних принципів у нашому повсякденному житті та діяльності замість того, щоб проповідувати певний ідеал, а потім робити щось таке, що суперечить йому. Під час обговорення доброчесності часто виникає питання про чесність, адже коли хтось обстоює ідеал, якого він або вона не дотримується, то таку поведінку можна розглядати як різновид нечесності. «Право» стверджує та підтримує певні цінності, як-от життя і захист прав та власності, але порівняно з етикою юридичні норми зазвичай встановлюють нижчі очікування щодо поведінки. Наприклад, етика може вимагати, щоб хтось допомагав нужденному незнайомцеві, але закон зазвичай цього не вимагає. І етика, і право вимагають від нас утримуватися від неправомірного вбивства іншої людини, проте порушення етичної норми може призвести лише до критики та неприйняття (Шавел, 2001 р.), порушення юридичної норми тягне за собою більш суворі санкції, як-от цивільні або кримінальні штрафи, ув'язнення і навіть смертну кару у деяких країнах. Оскільки

порушення закону призводить до значно суворіших санкцій, ніж етичні норми, незаконною вважають лише ту поведінку, яку суспільство тлумачить як дійсно згубну або неправильну.

Суперечливим аспектом у конфлікті між етикою та правом є ідея про те, що люди можуть вирішити не дотримуватися закону, із яким вони принципово не згодні з етичних міркувань. Як приклад, можна згадати закони, що лежали в основі епохи апартеїду в Південній Африці. Інший тип закону, який, на думку деяких людей, є неетичним, – це юридична заборона евтаназії (Сінгер, 1993 р.; ВВС, 2014 р.). У таких випадках люди можуть вдатися до громадянської непокори, стверджуючи, що порушення людьми несправедливих законів є прийнятним і, можливо, навіть необхідним у деяких ситуаціях. Як приклад громадянської непокори можна згадати американських правозахисників 1960-х років, які сиділи в громадських місцях, із яких їх було виключено, тому що в той час деякі штати США юридично розділили громадські установи за ознакою раси. Чи повинні ми дотримуватися того, що вважаємо несправедливим або неетичним, щоб уникнути беззаконня в суспільстві? Чи все ж таки не лише критика закону, а й відмова підкорятися такому закону є виправданими заходами заради дотримання своїх етичних принципів?

Ще один складний приклад конфлікту між етикою і правом – це коли право, схоже, допускає неетичну поведінку, яка є вкрай шкідливою. Давнім прикладом такої ситуації є відмова у деяких країнах за законом покарати дорослу людину, що не прийшла на допомогу дитині, яка потопала і яку можна було б врятувати, проте така людина вирішила не робити цього. З етичного погляду дорослий зобов'язаний допомагати дитині, але закон відмовляється нав'язувати йому обов'язок рятувати когось ще. Накладення обов'язку рятувати когось розглядають як пригнічення, адже такий обов'язок змусить людину вчиняти позитивні дії, а не лише зобов'яже її утримуватися від заподіяння шкоди іншим. Ця позиція впливає з підходу Локка і Канта до права, який лежить в основі багатьох правових систем: закон повинен захищати права людей від порушення, і доки люди не обмежують прав інших, вони вільні діяти у спосіб, який є бажаним для них. Деякі юрисдикції вважають, що правило, яке вимагає від людей рятувати одне одного, є непрактичним, оскільки було б важко забезпечити його дотримання. Закон каратиме в цій ситуації того, хто зобов'язаний піклуватися про дитину, скажімо, батька або опікуна, тому що в таких обставинах відносини між дорослим і дитиною виправдовують застосування жорстких юридичних санкцій. Юридичні норми в різних країнах неоднакові, і певні країни дійсно передбачають обов'язок рятувати людину, але існує постійна суперечність між тим, що вимагає закон, і тим, що пропонують етичні принципи.

У першому сегменті цього модуля студенти розглядають деякі із таких прикладів етики, добročесності та права, які виходять за рамки визначень і корисні для ілюстрування відмінностей між цими трьома концепціями. Зокрема приклади *суспільної* поведінки осіб

або установ, які діють відповідно до (або супроти) етики, добročесності або права, поглиблюють розуміння студентською аудиторією відповідних концепцій. Публічна поведінка, скажімо, з боку державних посадових осіб або працівників компаній дозволяє студентам дистанціюватися від складніших і емоційніших особистих проблем, пов'язаних із добročесністю та етикою, і пропонує гарну концептуальну відправну точку. Міжнародні приклади також можуть бути доречними, але зв'язок між добročесністю, етикою і правом стане зрозумілішим завдяки застосуванню місцевих прикладів, із якими студенти більш знайомі.

У другому сегменті цього модуля студенти переходять від концептуального розуміння етики, добročесності та права до застосування цих концепцій у практичних прикладах. Дослідження практичних прикладів є складнішим, ніж звичайне ознайомлення з прикладами, але воно дозволяє значно краще показати ті складнощі, із якими студенти зіткнуться в реальному житті. Розгляньмо поданий далі приклад з академічних кіл, запропонований в одній із вправ модуля:

Останній курс навчання, необхідний для отримання диплома, має репутацію надзвичайно важкого для проходження, набагато складнішого, ніж попередні курси. Під час розміщення матеріалів на сайті групи викладачка випадково розміщує тест із зазначеними в кінці відповідями. Викладачка тут-таки зауважує помилку і видаляє тест, але студент, проте, встигає завантажити тест. Вебсайт не дозволяє викладачці побачити, чи був тест завантажений, і оскільки вона так швидко видалила тест із відповідями, вона далі завантажує той самий тест, але вже без відповідей, і вимагає, щоб студенти його пройшли. Кодекс етики студентів забороняє їм проходити тест, якщо в них є підстави вважати, що вони мають конфіденційну інформацію про відповіді на тести, яких у них не повинно бути. За порушення Кодексу етики студентів передбачено покарання.

Завдання в цьому випадку полягає в розгляді відповідних питань добročесності, етики та права. Якщо розглядати обставини цього прикладу, які варіанти дій є у викладачки та студента? Що вони повинні робити та чому? Серед проблем, порушених у цьому практичному прикладі, – помилка викладачки, яка розмістила в інтернеті неправильну версію тесту. Якщо викладачка не була цілковито впевнена в тому, що версію тесту з відповідями студенти не встигли побачити, чи належало їй анулювати такий тест і створити новий, навіть якщо це вимагало затратити багато праці? Якщо викладачка допускає такі помилки, чому студенти не можуть ними скористатися? Одна з причин, через яку студент не використовує тестової версії з відповідями, полягає у нечесності такої справи. Під час проходження тесту студент дає підстави вважати, що в нього вже немає відповідей; схоже, що це правда, адже якщо студент спробує пройти тест, але скаже викладачці, що в нього є версія тесту з відповідями, студентів не дозволять продовжити виконання тесту. Ще одна причина для студента не використовувати версії тесту з

відповідями, полягає в тому, що це було б нечесно щодо інших студентів, якби в одного студента була перевага, якої немає в інших. Тест заснований на припущенні, що студенти мають однакові можливості вчитися та досягати успіху і що результати тесту відбиватимуть ці знання й зусилля. Якщо відповіді на запитання тесту відомі одному студентові заздалегідь, тест не є справедливим способом оцінки всіх студентів, а відтак результати тесту недійсні. Використання версії тесту з відповідями також заборонено Кодексом етики студентів, який, як набір письмових правил обов'язкової поведінки з передбаченими санкціями, можна вважати свого роду законом. Проте цей приклад припускає, що студентові може зійти з рук використання версії тесту з відповідями, якщо інші люди не знатимуть про це і не повідомлять про таку поведінку студента. Якщо комусь може зійти з рук незаконна або неетична поведінка, чи робить це неетичну поведінку прийнятною? Ще один ускладнювальний чинник, порушений у цьому прикладі, полягає в тому, що пройти цей курс набагато складніше, ніж інші курси, що здається нечесним щодо студентів. Чи виправдовує одна погана дія іншу? Якщо цей курс необґрунтовано важко завершити, чи виправдовує це нечесне використання версії тесту з відповідями, до якого вдався студент? Як щодо використання інших неетичних засобів для проходження невиправдано складного тесту? Нарешті, якщо студент використовує версію тесту з відповідями, як це може вплинути на студента? Чи призведе це до того, що в майбутньому він буде цинічним або менше цінуватиме етичні правила? Якщо студента запитують, чи вчиняв він коли-небудь проступки, пов'язані з освітою, у майбутньому під час наймання на роботу, чи доведеться йому обманювати, щоб приховати такий вчинок?

Практичні приклади в цьому модулі порушують питання етики, добročесності та права, на які важко відповісти, але остаточне концептуальне зрушення все ще чекає студентів, коли вони застосують концепції етики, добročесності та права до себе й до проблем, із якими вони або знайомі їм люди стикаються. Тепер замість того, щоб вказувати іншим гіпотетичним людям, що їм робити, студенти повинні розглядати питання, пов'язані з їхньою родиною та друзями або їхнім власним життям і життєвими цілями. Обговорення особистих прикладів порушує складні питання, адже аналіз серйозно ускладнюється цінностями, емоційною прихильністю та обмеженими перспективами. Ця остання частина модуля, однак, може перетворитися на дуже цікаве обговорення, яке пов'язує обговорення в групі з реальністю життя студентів. Мета спонукати студентів розглянути більш особисті приклади полягає в тому, аби допомогти студентам засвоїти те, як етика, добročесність та право застосовні до них, а також усвідомити деякі стратегії вирішення конфліктів між концепціями в їхньому власному житті.

Наведені вище обговорення про добročесність, етику і право порушують питання про те, чому люди повинні бути етичними, добročесними або діяти за законом, але вони також повинні ставити собі питанням, чому дотримання цих концепцій може бути важким у реальному житті. Когнітивний дисонанс, психологічна концепція, яку спочатку розробив

Леон Фестінгер у 1950-х роках, передбачає, що людям незручно, коли в їхній голові одночасно присутні дві суперечливі думки, скажімо, коли їхня етика і їхня поведінка не збігаються (Фестінгер, 1957 р.). Дисонанс посилюється, якщо тема є важливою, конфлікт – сильним або ми не можемо якимось чином пояснити цього конфлікту собі.

Однак когнітивний дисонанс означає лише те, що люди відчувають певний дискомфорт, коли стикаються з конфліктами усередині себе; наприклад, якщо їхні етичні норми та поведінка не відповідають одне одному. Ідея когнітивного дисонансу не пропонує варіантів того, як людям впоратися з цим неприємним почуттям. Люди можуть розв'язати когнітивний дисонанс шляхом узгодження своєї поведінки зі стандартами добродесності та етики, але вони також мають змогу вдатися до абсолютно іншої стратегії – змінити або знизити свої етичні стандарти чи змінити своє сприйняття того, що вони зробили щось неправильне, на сприйняття того, що вони не зробили нічого неправильного.

Соціальні фактори також здатні перешкоджати або сприяти добродесності та етиці, і Девід Лубан розглядає наукові дослідження в галузі соціальних наук, які припускають, що добродесність набагато складніше підтримувати в групі, оскільки відбувається розмивання відповідальності (Лубан, 2003 р.). За словами Лубана, ситуації можуть породжувати тиск і спокусу, але деякі люди незмінно долають цей тиск, навіть в експериментах, побудованих у такий спосіб, аби довести тиск до межі. Лубан стверджує, що шлях до справжньої добродесності та узгодженості між етикою і поведінкою лежить не через розумово обмежену негнучкість, а радше через навчання тому, як жити. Цей шлях передбачає, що моральні позиції дійсно іноді переосмислюються або відкидаються. Серед рекомендацій Лубана, особливо в тих випадках, коли ймовірність відсутності добродесності видається очевидною, можна назвати прийняття рішення заздалегідь про те, яку межу не слід перетинати, і припинення діяльності, коли цю межу буде перейдено. Студенти можуть обговорити, чи є ці ідеї корисними в контексті власних прикладів і практичних прикладів, запропонованих у модулі.

Список літератури

BBC (2014 р.). Anti-euthanasia arguments (Аргументи проти етаназії). Доступно за посиланням: http://www.bbc.co.uk/ethics/euthanasia/against/against_1.shtml.

Фестінгер, Леон (Festinger, Leon) (1957 р.). A Theory of Cognitive Dissonance (Теорія когнітивного дисонансу). Еванстон, Іллінойс: Row and Peterson.

Лубан, Девід (Luban, David) (2003 р.). Integrity: its causes and cures (Добродесність: її причини та методи досягнення). Fordham Law Review, т. 72, стор. 279–310.

Норман, Річард (Norman, Richard) (1998 р.). *The Moral Philosophers* (Філософи моралі). Оксфорд: Oxford University Press.

Шавелл, Стівен (Shavell, Steven) (2001 р.). *Law versus morality as regulators of conduct* (Закон проти моралі як регулятори поведінки). Гарвардська школа права, Центр права, економіки та бізнесу імені Джона М. Оліна, Збірка дискусійних статей. Стаття 340. Доступно за посиланням:

http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/340.pdf.

Сінгер, Пітер (Singer, Peter) (1993 р.). *Taking Life: Humans* (Позбавлення життя: люди). Уривок із «*Practical Ethics*» (Практична етика), 2-е видання, Кембридж, 1993 р., стор. 175–217. Доступно за посиланням:

<http://www.cambridge.org/at/academic/subjects/philosophy/ethics/practical-ethics-3rd-edition?format=PB&isbn=9780521707688#IXFoi9tYgcRcFo88.97>.

Малан, Даніель (Malan, Daniel) (2007 р.). *Integrity* (Добročесність). У книзі «*The A to Z of Corporate Social Responsibility*» (Корпоративна соціальна відповідальність від А до Я), Уейн Віссер та інші, ред. Чичестер: John Wiley & Sons Ltd.

Вправи та практичні приклади

У цьому розділі містяться пропозиції щодо навчальних вправ під час занять і перед ними. Завдання для виконання після занять, які надано для оцінки розуміння модуля студентами, наведено в окремому розділі.

Вправи в цьому розділі найбільш доречні для тих груп студентів, у яких навчається до 50 осіб та в межах яких студентів можна легко розділити на невеликі підгрупи для обговорення окремих прикладів або виконання вправ, після чого представники таких груп зможуть надати відповідь усій групі. Хоча застосовувати подібну структуру із формування підгруп вдасться й у великих групах, які складаються з декількох сотень студентів, таке завдання є більш складним, і лектор, можливо, вирішить адаптувати методи роботи в групах, аби забезпечити достатньо часу для групових обговорень, а також надання відповіді всій групі. Найпростіший спосіб розв'язати проблему обговорення в малих групах у великій групі – запропонувати студентам обговорити питання з чотирма або п'ятьма іншими студентами, які сидять поруч. З огляду на обмеження в часі, не всі підгрупи зможуть надати свою відповідь по завершенню кожної вправи. Лекторові

рекомендують довільно обирати ту чи іншу підгрупу та водночас подбати про те, аби всі підгрупи отримали можливість надати відповідь хоча б один раз під час заняття. Якщо дозволяє час, лектор може організувати загальне обговорення після того, як кожна підгрупа надасть свою відповідь.

Усі вправи в цьому розділі підходять для студентів як бакалавріату, так і магістратури. Однак, оскільки попередні знання й практичні навички студентів, пов'язані із цими питаннями, дуже різняться, рішення про доцільність виконання вправ мають ґрунтуватися на освітньому та соціальному контексті, який стосується студентів. Лекторів пропонують зв'язати кожну вправу з ключовими питаннями модуля.

Вправа 1. Практичні приклади

Виберіть один або декілька з поданих нижче прикладів і проведіть дискусію, яка дозволить студентам розглянути та обговорити питання добročесності, етики й права. За наявності часу, дозвольте студентам проголосувати за те, які саме практичні приклади вони хочуть обговорити.

Лекторам, які викладають у великих групах, варто розглянути приклади, що складаються з декількох частин і мають різні методи вирішення, адже вони добре підходять з огляду на розмір підгруп та настрої у такому середовищі. Лектори можуть почати з того, що запропонують студентам проголосувати за той приклад, якому студенти віддають перевагу. Також можна розбити аналіз обраного практичного прикладу на етапи, які подають студентам по черзі, тим самим гарантуючи, що великі підгрупи залишаються на правильному шляху. Лектори можуть запропонувати студентам обговорити питання в невеликій підгрупі, не полишаючи своїх місць, і призначити одну людину для виступу від імені підгрупи, якщо буде потрібно. Нема потреби приділяти занадто багато часу для обговорення в підгрупах, оскільки ідеї можна розвивати разом з усією групою. Лектори можуть змінювати групу, яку викликають доповідати, щоб заохочувати до активної участі.

Приклад 1

Виробнича компанія забезпечує робочими місцями багато людей у маленькому містечку, де важко знайти роботу. Компанія залишилася в цьому містечку, хоча могла б знайти дешевших працівників в іншому місці, тому що працівники лояльно ставляться до компанії через ті робочі місця, які вона надає. За минулі роки компанія заробила в місті репутацію дбайливої компанії, яка піклується про своїх працівників і є відповідальним корпоративним громадянином.

Виробничий процес, який налагодила компанія, дає побічний продукт, що роками стікає в міську річку. Побічний продукт вважається нешкідливим, але деякі люди, які живуть поруч із річкою, повідомляли про свої захворювання. Побічний продукт наразі не порушує жодних законів про боротьбу із забрудненням довкілля.

Які питання добročесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у компанії? Що вона повинна робити та чому?

Рекомендації для лектора

Деякі з питань, порушених у цьому практичному прикладі, охоплюють фактори та рішення, які призвели до поточної ситуації, як-от лояльність працівників, викликана браком робочих місць, і влада компанії над містом; те, чи діє компанія відповідно до своєї репутації сумлінного корпоративного громадянина і чи впливає така невідповідність на добročесність компанії; етичні норми компаній порівняно з людьми, і те, чи повинні компанії мати більше або менше зобов'язань та чому; чи повинна компанія вживати заходів, навіть якщо побічний продукт не порушує жодних законів, і чому, а також якщо вона все ж таки повинна вживати заходів, чи слід компанії встановлювати критерії, які допоможуть їй прийняти рішення про те, коли розглядати скарги, які не стосуються незаконних дій. Чи існує проблема щодо поточного викладення законодавства, а якщо така проблема є, чи може компанія використовувати її для виправдання бездіяльності?

Приклад 2

Нещодавно померла жінка, життя якої було коротким і нещасливим. Вона хотіла, щоб її прах розвіяли над океаном поруч із місцем, де вона жила в один із коротких щасливих періодів її зрілого життя. Її батьки та найближчі родичі вже померли, тому вона обговорила свої побажання зі свекрухою, яка сказала, що виконає бажання невістки. За заповітом жінка передала управління своїм майном свекрусі. У заповіті йшлося про те, що прах жінки слід розвіяти над океаном, як описано вище. Замість цього свекруха закопала прах на сімейній ділянці поруч зі своїм будинком, бо через своє горе хотіла зберегти прах поруч із собою.

Припустімо, що свекруха за законом зобов'язана виконати побажання, викладені в заповіті, але ніхто не буде перевіряти, чи дотрималась вона вказівок, і дуже мало ймовірно, що у свекрухи виникнуть проблеми із законом. Які питання добročесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у свекрухи? Що вона повинна робити та чому?

(Адаптовано зі статті в «*New York Times*», доступної за посиланням:

<https://www.nytimes.com/2015/10/04/magazine/what-should-an-ethicist-tell-his-readers.html>.)

Рекомендації для лектора

Деякі з питань, порушених у цьому практичному прикладі, охоплюють такі: чи поводить ся свекруха етично й добродесно; наскільки актуальною є її обіцянка перед невісткою та чи зберігається така актуальність після смерті невістки; як впливає закон на свекруху і яке значення має те, що незаконні дії свекрухи навряд чи будуть виявлені.

Приклад 3

Останній курс навчання, необхідний для отримання диплома, має репутацію надзвичайно важкого для проходження, набагато складнішого, ніж попередні курси. Під час розміщення матеріалів на сайті групи викладачка випадково розміщує тест із зазначеними в кінці відповідями. Викладачка тут-таки зауважує помилку і видаляє тест, але студент, проте, встигає завантажити тест. Вебсайт не дозволяє викладачці побачити, чи був тест завантажений, і оскільки вона так швидко видалила тест із відповідями, вона згодом завантажила той самий тест, але вже без відповідей, та вимагала, щоб студенти його пройшли. Кодекс етики студентів забороняє їм проходити тест, якщо в них є підстави вважати, що вони мають конфіденційну інформацію про відповіді на тести, яких у них не повинно бути. За порушення Кодексу етики студентів передбачено покарання.

Які питання добродесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у викладачки та студента? Що вони повинні робити та чому?

Рекомендації для лектора

Деякі з питань, порушених у цьому практичному прикладі, охоплюють причини, через які викладачка повторно розмістила той самий тест; а також вказують на надмірну складність курсу і спонукають замислитися, чи виправдовує цей факт або дії викладачки поведінку студента, який використовує відповіді, що випадково були розкриті через недогляд викладачки; окрім того, розгляду потребує зв'язок між етичними проблемами та Кодексом етики студентів; відносини студента з викладачкою та однокурсниками й вплив, який дії студента можуть мати на інших студентів. Лектори так само можуть ознайомитись із розділом «Ключові питання» для розширеного обговорення цього практичного прикладу.

Приклад 4

Жінка зазнає сексуальних домагань із боку керівника вищого рівня у великій компанії. Вона подає на компанію до суду, і під час переговорів про врегулювання суперечки їй пропонують надзвичайно велику грошову компенсацію. Згідно з угодою жінка повинна підтвердити, що керівник не зробив нічого поганого, а після підписання угоди жінці забороняється публічно

обговорювати будь-яку інформацію про інцидент. Перед датою, запланованою для підписання угоди про врегулювання, адвокатка жінки згадує, що вона чула, що цей керівник робив таке раніше, а сума врегулювання дуже велика, оскільки у компанії, імовірно, було юридичне зобов'язання звільнити цього керівника раніше. Однак компанія хоче залишити керівника на посаді, адже він заробляє для компанії великі гроші.

Які питання добročесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у жінки? Що вона повинна робити та чому?

Рекомендації для лектора

Деякі з питань, порушених у цьому практичному прикладі, охоплюють початкові проблеми неетичної та незаконної поведінки з боку керівника і компанії; розуміння того, чи повинна компанія дозволити керівникові продовжувати працювати через одержуваний завдяки такому керівникові дохід, з огляду на його схильність заподіювати шкоду колегам, і чи є така дія етичною, чи відображає вона добročесність; усвідомлення того, чи повинна компанія вимагати від жінки заяви про те, що керівник не здійснив нічого поганого, у рамках угоди про врегулювання; чи повинна жінка погоджуватися на таке врегулювання з огляду на ту шкоду, якої зазнаватимуть майбутні працівники; та вирішення того, чи можна вважати прийнятним вибір жінки надати перевагу справедливому рішенню щодо себе самої коштом шкоди, якої заподіюватимуть майбутнім працівникам.

Приклад 5

Країна, у якій панувала корупція і хабарництво, доклала величезних зусиль у галузі освіти та судового переслідування, аби провадити державні справи у відкритий і справедливий спосіб. Країна домоглася значного прогресу. У рамках реформи в країні було переглянуто візові процедури для іноземців, охочих жити в країні. У колишньому корумпованому середовищі люди з грошима таємно платили урядовому службовцеві, щоб їх заяву на візу було схвалено швидко, проте розгляд інших заяв на візу займав набагато більше часу. Тепер уряд зробив процедуру подання заяви прозорою і на законодавчому рівні запровадив нову процедуру. Ця нова процедура пропонує два пакети візових послуг: «звичайний пакет», який не вимагає жодної оплати, і «преміумпакет», який вимагає оплати в розмірі 10 000 доларів США. Обробка заяви на візу за «звичайним пакетом» займає стільки ж часу, скільки й обробка заяви без хабаря до проведення реформ. «Преміумпакет» пропонує швидкий розгляд заяви, як було би з хабарем до реформ. Більшість людей, які бажають іммігрувати в країну, не можуть дозволити собі «Преміумпакет».

Які питання добročесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у країни? Що вона повинна робити та чому?

Рекомендації для лектора

Серед питань, порушених у цьому практичному прикладі, варто назвати такі: як вперше виникла ця проблема, які зацікавлені сторони були залучені та яку владу вони мають або якої влади не мають; чи є поточна процедура етичною; у чому полягає відмінність і схожість доброчесності та етики країн і людей, чи діє (чи повинна діяти) країна доброчесно; чи узаконює поточна процедура фактично несправедливу домовленість, а якщо так, то в який спосіб це впливає на ставлення людей до закону.

Приклад 6

У міжнародній компанії із виробництва безалкогольних напоїв є фірмові напої, які вона продає по всьому світу. В Індії ця версія безалкогольного напою відповідає індійським нормам у галузі харчування та охорони здоров'я, але є менш корисною для здоров'я, ніж напій, який продається на європейському ринку, де законом передбачено суворіші норми. Компанія з виробництва безалкогольних напоїв дотримується закону в Індії, але продає гірший за якістю та менш корисний продукт у країні, що розвивається.

Які питання доброчесності, етики та права порушено в цьому прикладі? Які варіанти можливих дій є у компанії із виробництва безалкогольних напоїв та в уряді Індії? Що вони повинні робити та чому?

Рекомендації для лектора

Серед питань, порушених у цьому практичному прикладі, варто назвати такі: як уперше виникла ця проблема і якою, з огляду на цю проблему, є роль глобалізації, чому компанія та країна отримують вигоду і водночас не отримують її у контексті поточного стану речей; чи діють компанія і країна етично, доброчесно та відповідно до закону; роль, яку споживачі в Індії та інших країнах грають у цьому прикладі; різні підходи, які компанія може застосувати до стандартів у галузі охорони здоров'я, скажімо, встановлення власного стандарту відповідності, навіть якщо цей стандарт перевищує мінімальні вимоги в певній країні.

Вправа 2. Визначення

Розділіть групу на три підгрупи та дайте кожній підгрупі завдання представити всім студентам визначення доброчесності, етики та права.

Рекомендації для лектора

У великих групах: запропонуйте студентам сформувати підгрупи з трьох осіб, а потім навгад виберіть одну або дві групи для презентування їх визначень. Як варіант, розділіть аудиторію на три підгрупи, кожна з яких дає визначення окремому термінові, а потім навгад виберіть одну або дві підгрупи для презентування їх визначень. Лектори можуть попросити студентів не вдаватися до пошуку в інтернеті, а радше надати визначення своїми словами.

Вправа 3. Інтерв'ю

Перед зустріччю зі студентами запропонуйте їм провести інтерв'ю із кимось, хто, на їхню думку, є етичною або добродесною особою. Студенти повинні запитати людину про будь-яке важке рішення, яке їй довелося прийняти, і потім повідомити групі про результати інтерв'ю. У разі проведення цієї вправи важливо обговорити зі студентами питання приватності та конфіденційності, а також обумовити, чи хоче опитаний залишитися анонімним.

Рекомендації для лектора

Студенти можуть виконувати цю вправу у великих групах, але, з огляду на міркування конфіденційності, письмові звіти варто надати лекторові, який може узагальнити звіти для групи та зробити їх анонімними або запитати студентів, чи буде їм зручно поділитися своїми інтерв'ю.

Вправа 4. Відео

Перегляньте та обговоріть фільми або відео, присвячені темам цього модуля, наприклад: ***Blackfish*** (Чорний плавник, 2013 р.): документальний фільм, у якому розповідають про косатку, яку утримують у комерційному парку та туристичному об'єкті [«SeaWorld»](#), а також подають дискусії про [косаток в неволі](#). Численні плани уроків і методичні рекомендації з обговорення цього фільму доступні в інтернеті; лектори можуть ознайомитися із рекомендаціями TeachWithMovie за посиланням: <http://www.teachwithmovies.org/guides/blackfish.html>.

Blood Diamond (Кривавий діамант, 2006 р.): дія розгортається в Сьєрра-Леоне 1999 року в розпал громадянської війни. «Кривавий діамант» привертає увагу до відповідальності громадян і підприємств у розвинених країнах світу, яка зобов'язує подбати про те, аби

діаманти, які купують ці громадяни чи підприємства, не використовували для фінансування конфліктів за кордоном. Фільм також висвітлює скрутне становище дітей-солдатів. Корисне керівництво з обговорення є за посиланням: https://www.carnegiecouncil.org/publications/ethics_onfilm/0002.

Рекомендації для лектора

У великих групах студенти мають змогу переглянути відео поза заняттям, а викладачі можуть сприяти обговоренню під час заняття, розділивши студентів на невеликі підгрупи, які потім звітують щодо актуальних питань.

Вправа 5. Викладання доброчесності, етики та права

Перед заняттям подбайте про те, щоб ваші студенти навчили молодших студентів понять доброчесності, етики та права, наприклад студенти університету можуть відвідати старшокласників і пояснити їм ці теми. Упродовж заняття виділіть час для студентів, щоб вони могли придумати інтерактивні ідеї, які відповідатимуть віку, підготувати завдання й попрактикувати урок (тут добре підійде рольова гра). Поза заняттями, під час заняття чи в межах позанавчальної діяльності супроводьте студентів до старшої школи. Після такого навчання попросіть студентів підбити підсумки та оцінити досвід викладання, використовуючи щоденник або доповідь. Такий щоденник або доповідь повинні стосуватися практичних і концептуальних проблем викладання доброчесності, етики та права, а також описувати те, що студенти дізналися про доброчесність, етику та право в процесі викладання.

Рекомендації для лектора

Ця вправа вимагає уважного нагляду з боку викладача і може викликати труднощі у великих групах, але її можна запропонувати серед низки різних вправ, із яких студенти можуть вибирати. Лектор повинен грати роль комунікаційного вузла: студенти надають доповіді лекторові, а шкільні вчителі надають лекторові відгуки про студентів університету.

Пропонована структура заняття

У цьому розділі містяться рекомендації щодо послідовності й часу проведення навчання, які розраховано для досягнення результатів навчання під час тригодинного заняття. Лектор може вирішити не використовувати наведених нижче сегментів або скоротити деякі з них, щоб приділити більше часу іншим елементам, включно з вступною частиною, вправами на знайомство, висновками або короткими перервами. Структура також може бути адаптована для проведення коротших або довших занять, з огляду на те, що тривалість занять неоднакова в різних країнах.

Вступ до поняття етики (20 хв)

- Індивідуально або в невеликих підгрупах студенти дають визначення етики.
- Лектори повинні надати студентам можливість самостійно сформулювати визначення цієї концепції, а якщо в них виникнуть труднощі, то дозволити переглянути визначення в інтернеті або на паперовому носії.
- Студенти надають *публічні* приклади етичної та неетичної поведінки, скажімо, з боку державних посадових осіб чи працівників компаній, а не приватні приклади за участю студентів або відомих їм людей.
- Студенти також можуть пошукати в інтернеті картини, присвячені етиці, хоча лекторам варто переглянути картинку перед тим, як показати її групі. Малюнки або фотографії можуть бути яскравими ілюстраціями поведінки, яка відповідає етичним принципам чи не відповідає їм, та вони є альтернативним способом спонукати до обговорення прикладів із реального життя.
- Ключовий момент, який слід включити: у цьому модулі під етикою розуміють систему принципів, якими люди керуються під час прийняття рішень і провадження свого життя.
- Якщо студенти висловлюють ідеї про концепції добродесності та права, а не про етику, вислухайте ці ідеї, але розв'яжіть їх згодом, після того, як визначення всіх трьох концепцій стануть зрозумілішими.

Вступ до поняття добродесності (20 хв)

- Індивідуально або в невеликих підгрупах студенти дають визначення добродесності.
- Лектори повинні надати студентам можливість самостійно сформулювати визначення цієї концепції, а якщо в них виникнуть труднощі, то дозволити переглянути визначення в інтернеті або на паперовому носії.
- Студенти надають *публічні* приклади прояву добродесності та відсутності добродесності, скажімо, з боку державних посадових осіб чи працівників компаній.

- Студенти також можуть пошукати в інтернеті картинки, присвячені доброчесності, хоча лекторам варто переглянути картинки перед тим, як показати їх групі.
- У процесі обговорення доброчесності, якщо студенти не намагалися порівняти її з етикою, запитайте їх, у чому полягає різниця між доброчесністю та етикою.
- Ключовий момент, який слід долучити: на відміну від етики доброчесність розуміють як послідовне застосування етичних принципів, зокрема чесності.
- Якщо студенти висловлюють ідеї про концепцію права, вислухайте ці ідеї, але розв'яжіть їх згодом, після обговорення визначення права.

Вступ до поняття права (20 хв)

- Індивідуально або в невеликих підгрупах студенти дають визначення права.
- Лектори повинні надати студентам можливість самостійно сформулювати визначення цієї концепції, а якщо в них виникнуть труднощі, то дозволити переглянути визначення в інтернеті або на паперовому носії.
- Потім студенти наводять *публічні* приклади дотримання закону, його недотримання чи беззаконня.
- Ключовий момент, який варто долучити: право – це система правил, визнаних суспільством і застосовуваних за допомогою певних санкцій.

Альтернатива до проведення трьох окремих дискусій полягає в тому, що потрібно розділити студентів на невеликі підгрупи та надати можливість обговорити всі три концепції упродовж 30 хвилин, а потім повернутися до пленарного обговорення, аби сформулювати визначення й запропонувати приклади; під час такого обговорення лектор також може поділитися певними формальними визначеннями та матеріалами з групою. Упродовж перших 30 хвилин лектор повинен по черзі приєднуватися до обговорення в підгрупах, щоб поділитися ідеями та підбадьорити студентів, а також переконатися, що студенти виконують завдання.

Порівняння і розгляд понять (15 хв)

Обговоріть такі питання:

- Чим доброчесність та етика відрізняються від права? (Право втілює правила, що стосуються певної поведінки, яку забезпечують завдяки офіційним санкціям, тоді як чесність та етика є передусім особистими орієнтирами для усієї поведінки людей).
- Чому люди повинні бути етичними? Доброчесними? Дотримуватися закону? Чому в людей виникають труднощі з цим? (Ці останні запитання призначено для того, щоб порушити проблеми, які обговорюватимуться в подальших сегментах, тому на цьому етапі обговорення можуть залишитися запитання без відповідей).

Практичний приклад (60 хв)

- Дайте студентам 5 хвилин на перегляд прикладу.

- На початку попросіть студентів описати події з цього прикладу.
- Було б ідеально, якби вдалося розділити студентів на три підгрупи за однією зі структур, описаних нижче:
 - Варіант 1. Призначте кожній окремій підгрупі питання добродесності, етики або права й попросіть кожну з них зазначити: (1) як люди в межах цієї ситуації підтримують таку концепцію в поданому конкретному прикладі і як вони не підтримують її (2) чому люди в межах цієї ситуації можуть бажати підтримати таку концепцію і чому можуть бажати не підтримати її. Потім попросіть кожну групу надати відповідь по черзі та проведіть обговорення з усіма студентами.
 - Варіант 2. Попросіть усі підгрупи попрацювати над кожною з трьох ідей по черзі та сприяйте обговоренню того, (1) як люди підтримують таку концепцію в поданому конкретному прикладі і як вони не підтримують її, та (2) чому люди в межах цієї ситуації можуть бажати підтримати таку концепцію і чому можуть бажати не підтримати її.
- Вирішення прикладу: обговоріть з усіма студентами, що вони робили б у такій ситуації та чому? У процесі обговорення висвітліть будь-які суперечності між добродесністю, етикою і правом та попросіть студентів помірковувати, як деякі рішення дозволяють вирішити ці суперечності більш успішно.

Застосування концепцій до життя студентів (45 хв)

- Попросіть студентів згадати приклад, у якому будь-яка людина, яку вони знають особисто, мала проблеми щодо одного з цих понять. Приклад не обов'язково повинен бути про студента, однак він має бути про когось, кого такий студент знає особисто.
- Якщо лектор зуміє спочатку навести особистий приклад, це мало б заохотити студентів поділитися своїми прикладами.
- У невеликих підгрупах попросіть студентів обговорити відповідні власні приклади, а потім обрати один приклад, яким підгрупа поділиться з усіма студентами. Такий обмін прикладами повинен здійснюватися через неформальне обговорення, а не в PowerPoint, щоб сприяти дискусії щодо більш особистих питань.
- Кожна підгрупа представляє свій приклад, а потім лектор допомагає обговорити проблеми, які демонструє цей приклад, і способи їх розв'язання.
- Пропоноване завершальне запитання для студентів: на вашу думку, чи зіткнетеся ви у майбутньому з проблемами добродесності, етики та права? Якщо так, то які саме проблеми можуть виникнути та які стратегії ви можете використовувати для їх розв'язання?

Рекомендовані матеріали для ЧИТАННЯ

У цьому розділі представлено перелік матеріалів із відкритим доступом (у більшості випадків), які лектор може запропонувати студентам для ознайомлення перед відвідуванням заняття з цього модуля.

Центр етики BBC (2014 р.). What is Ethics? (Що таке етика?) Доступно за посиланням: http://www.bbc.co.uk/ethics/introduction/intro_1.shtml. » Цей онлайн-матеріал коротко знайомить з основними ідеями та питаннями, пов'язаними з етикою.

Центр етики (2018 р.). What is Ethics? (Що таке етика?) Доступно за посиланням: <http://www.ethics.org.au/about/what-is-ethics>. » Цей онлайн-матеріал коротко знайомить з основними ідеями та питаннями, пов'язаними з етикою.

Лубан, Девід (Luban, David) (2003 р.). Integrity: its causes and cures (Добродесність: її причини та методи досягнення). *Fordham Law Review*, т. 72, стор. 279–310. » У цій статті надано визначення добродесності, якій присвячено основну частину цього модуля, а потім проаналізовано соціологічне дослідження, присвячене труднощам на шляху до добродесності. Стаття завершується пропозиціями щодо того, як можна досягти добродесності. Ця стаття набагато складніша, ніж пропоновані вебсайти, тому лектори повинні визначити її доречність для студентів, проте вона допоможе студентам реалістично розглянути деякі проблеми, пов'язані з добродесністю.

Центр прикладної етики імені Марккула при Університеті Санта-Клари (2010 р.). What is Ethics? (Що таке етика?) Доступно за посиланням: <https://www.scu.edu/ethics/ethics-resources/ethical-decision-making/what-is-ethics/>. » Центр імені Марккула є доброю джерельною базою матеріалів із питань добродесності та етики, і в цій статті коротко розглянуто різницю між етикою і правом.

Матеріали для поглибленого вивчення

Матеріали, подані нижче, рекомендовано для читання студентам, зацікавленим у більш докладному вивченні тем цього модуля, а також лекторам, які викладають цей модуль:

Блекберн, Саймон (Blackburn, Simon) (2001 р.). *Ethics: A Very Short Introduction* (Етика: короткий вступ). Оксфорд: Oxford University Press. » Ця книга із серії «Короткий вступ» видавництва Oxford University Press написана доступною мовою, але охоплює складні

питання, пов'язані з етикою. Із нею варто ознайомитися добре підготованим студентам та магістрантам, якщо цю книгу поєднати зі складнішими матеріалами.

Changing Minds (2018 p.). Cognitive dissonance (Когнітивний дисонанс). Доступно за посиланням: http://changingminds.org/explanations/theories/cognitive_dissonance.htm. » Ця коротка стаття в інтернеті пояснює психологічний принцип когнітивного дисонансу і містить посилання на додаткові джерела.

Кодді, Сідні та Сідні Блох (Coady, Sidney and Sidney Bloch) (1996 p.). Codes of Ethics and the Professions (Кодекси етики та професії). Карлтон Саут, Вікторія: Melbourne University Publishing. » У цій книзі чітко й цікаво розглянуто питання, що впливають із кодексів професійної етики. Див., зокрема, стор. 8–27.

Фестінгер, Леон (Festinger, Leon) (1957 p.). A Theory of Cognitive Dissonance (Теорія когнітивного дисонансу). Еванстон, Іллінойс: Row and Peterson. » Знайдіть у Google Книгах уривки з цієї книги, які знайомлять із класичним психологічним принципом.

Ганді, Магатма (Gandhi, Mahatma) (1948–1949 p.). Non-violence in Peace and War (Ненасильство у часи миру та війни). Ахмедабад: Navajivan Publishing House. » Ця книга містить твори лідера Магатми Ганді про громадянську непокору й порушення неетичних або несправедливих законів.

Ганнінг Дженніфер та інші, ред. (Gunning Jennifer and others) (2005 p.). Ethics, Law and Society (Етика, право та суспільство), т. 4. Суррей, Англія; Берлінгтон, Вермонт, США: Ashgate. » Кардіфський центр етики, права та суспільства публікує серію статей із питань етики, права та суспільства, яка містить тематичні глави з різних питань. Частина цього тому доступні в Google Книгах, але лектори, які зацікавлені цим матеріалом, повинні перевірити, що саме наразі доступно в їхній країні.

Хейман, Стівен Дж. (Heyman, Steven J.) (1994 p.). Foundations of the duty to rescue (Засади обов'язку рятувати). 47 Vanderbilt Law Review 673. » У цій статті, присвяченій праву, автор стверджує, що, крім етичних міркувань, закон повинен включати обов'язок рятувати інших від шкоди.

Інтернет-словник із філософії.

Ethics (Етика). Доступно за посиланням: <http://www.iep.utm.edu/ethics/>.

Moral character (Моральний характер). Доступно за посиланням: <http://www.iep.utm.edu/moral-ch/>. » Ці онлайн-статті містять докладний виклад етичних концепцій і теорій.

Маркі, Пітер Дж. (Markie, Peter J.) (1994 p.). *A Professor's Duties: Ethical Issues in College Teaching* (Обов'язки професора: етичні питання викладання в коледжі). Ленхем, Меріленд: Rowman & Littlefield. » У цій книзі розглядають такі питання, які радше виникають у лектора, а не в студентів, тому її рекомендовано читати саме лекторам, а не студентам.

Школа бізнесу МакКомбс Техаського університету (2018 p.). *Ethics unwrapped* (Етика як вона є). Доступно за посиланням: <http://ethicsunwrapped.utexas.edu/>. » Лектори можуть переглянути цей сфокусований на США вебсайт, що містить відеоролики, практичні приклади та робочі матеріали з питань етики, добročесності та права.

Національний центр державних судів (2008 p.). *A summary of ethical guidelines for conducting interviews and data collection* (Короткий виклад етичних принципів проведення допитів та збору даних). Доступно за посиланням: www.courts.ca.gov/partners/documents/summaryeg.doc.» Короткий перелік етичних питань, що виникають під час проведення допитів, можна знайти на сторінці 2.

Пріол, Нікі та Ентоні Ріглі (Priaulx, Nicky and Anthony Wrigley), ред. *Ethics, Law and Society* (Етика, право та суспільство), т. 5. Суррей, Англія; Берлінгтон, Вермонт: Ashgate » Кардіфський центр етики, права та суспільства публікує серію статей із питань етики, права та суспільства, яка містить тематичні глави з різних питань. Частина цього тому доступні в Google Книгах, але лектори, які зацікавлені цим матеріалом, повинні перевірити, що саме наразі доступно в їхній країні.

Пассас, Нікос і Нева Гудвін (Passas, Nikos and Neva Goodwin) (2004 p.). *It's Legal but It Ain't Right, Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Це законно, але неправильно. Шкідливі соціальні наслідки правничих галузей). Анн-Арбор, Мічиган: University of Michigan Press.» Книга Пассаса і Гудвіна написана доступною англійською мовою і розглядає роль корпорацій у поведінці, яка є шкідливою, але законною. Частина цієї книги доступні онлайн у Google Книгах, але лектори повинні перевірити, що саме наразі доступно в їхній країні.

Пассас, Нікос (Passas, Nikos) (2005 p.). *Lawful but awful: 'Legal Corporate Crimes.'* (Законно, але жахливо: «Легальні корпоративні злочини».) *The Journal of Socio-Economics*, т. 34, стаття 771–786. » Стаття, що розглядає деякі питання, описані в книзі Пассаса і Гудвіна.

Пайпер, Томас Р. та інші (Piper, Thomas R. and others), ред. (1993 p.). *Can Ethics Be Taught? Perspectives, Challenges, and Approaches at the Harvard Business School* (Чи можна навчити етики? Перспективи, проблеми та підходи в Гарвардській школі бізнесу). Бостон: Harvard

Business Review Press, 1993 p. » У цій книзі розглянуто запитання, яке лектори повинні ставити під час викладання етики. У книзі висвітлено розробку й реалізацію програми «Лідерство, етика та корпоративна відповідальність» у Гарвардській школі бізнесу, унаслідок якої в програму першого року навчання було включено обов'язковий курс з етики, нові факультативи, а також проведено інтеграцію питань етики та корпоративної відповідальності.

Шавелл, Стівен (Shavell, Steven) (2001 p.). Law versus morality as regulators of conduct (Закон проти моралі як регулятори поведінки). Гарвардська школа права, Центр права, економіки та бізнесу імені Джона М. Оліна, Збірка дискусійних статей. Стаття 340. Доступно за посиланням: http://lsr.nellco.org/harvard_olin/340. » У цій статті досліджують, як право та мораль регулюють поведінку в різний спосіб і коли право чи мораль окремо або право і мораль разом найкраще застосовні для регулювання поведінки.

Стенфордська філософська енциклопедія (The Stanford Encyclopedia of Philosophy).

- Статті з етики. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/contents.html#e>.
- Integrity (Добродесність). Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/entries/integrity/>.
- Статті з права. Доступно за посиланням: <https://plato.stanford.edu/contents.html#l>.

» Статті в цій онлайн-енциклопедії призначено для добре підготованих студентів та магістрантів, такі статті є гарним джерелом для додаткової літератури.

Торо, Генрі Девід (Thoreau, Henry David) (1849 p.). On the Duty of Civil Disobedience (Про обов'язки громадянської непокорі). Доступно за посиланням: <https://libertas.org/books/civildisobedience.pdf>. » Есе Торо є класикою в галузі громадянської непокорі та мають бути включені в обговорення цього питання разом з уривками з книги Ганді «Ненасильство в часи миру та війни», яку уведено в цей список.

Вакс, Реймонд (Wacks, Raymond) (2015 p.). Law: A Very Short Introduction (Право: короткий вступ). 2-е вид. Оксфорд: Oxford University Press. » Ще одна книга із серії «Короткий вступ» видавництва «Oxford University Press», яка знайомить студентів із питаннями права без зайвих складних термінів. Із нею варто ознайомитися добре підготованим студентам та магістрантам, якщо цю книгу поєднати зі складнішими матеріалами.

Оцінювання студентів

У цьому розділі запропоновано завдання, які потрібно виконувати по завершенню занять із метою оцінки розуміння модуля студентами. Пропозиції щодо вправ під час занять і перед ним представлено в розділі «Вправи».

Одне або декілька з подальших завдань пропонують виконати упродовж двох тижнів після модуля. Вони містять різний ступінь експериментального навчання й можуть бути адаптовані відповідно до здібностей студентів.

1. Есе: студенти аналізують практичний приклад, що порушує взаємопов'язані питання добročесності, етики та права. Залежно від своїх здібностей студенти можуть проаналізувати практичний приклад, який спочатку обговорювали в групі. Цей варіант вимагає, щоб студенти провели більш складний аналіз тієї проблеми в есе, посилаючись на матеріали модуля й використовуючи їх. Лектори також можуть використовувати практичний приклад, якого ще не обговорювали в групі. Як джерела практичних прикладів лектори можуть використовувати один із прикладів, зазначених у модулі, або почати завдання з пропозиції до студентів визначити ті проблеми, які їм цікаві. Якщо студенти запропонують проблему або приклад для есе, це викличе більший інтерес і вищу залученість студентів до виконання завдання, хоча лектор повинен працювати з проблемою, аби переконатися, що вона досить складна й відповідає тематиці модуля.
2. Інтерв'ю та аналіз: надайте студентам завдання провести інтерв'ю з кимось, хто, на їхню думку, є етичним або добročесним. Студенти повинні запитати людину про будь-яке важке рішення, яке їй довелося прийняти, і зробити записи щодо результатів інтерв'ю. Потім лектор повинен переглянути записи та визначити проблему, яка впливає з інтерв'ю і яку студент потім проаналізує в письмовому завданні. Це завдання найкраще виконувати поетапно, зі зворотним зв'язком від лектора, аби забезпечити, що студенти продовжують розглядати актуальну для модуля тему (у разі виконання цієї вправи важливо обговорити зі студентами питання приватності та конфіденційності, а також обумовити, чи хоче опитаний залишитися анонімним).
3. Презентація: студенти демонструють індивідуальну або невелику групову презентацію із питань добročесності, етики та права, які виникають із заданого матеріалу, або з того питання, яке порушили студенти та яке попередньо схвалив лектор. Презентацію додаткових матеріалів можна зробити постійною частиною обговорення в групі у такий спосіб, щоб підкреслити актуальність модуля для

студентів, скажімо в кінці обговорення лектор може запитати: «Що нам потрібно знати з того, чого ми ще не знаємо?» Для цього варіанта студенти можуть знайти відповідні ресурси для презентації та навіть попросити інших студентів прочитати їх за умови попереднього перегляду й схвалення з боку лектора.

4. Громадський проєкт: студенти можуть визначати проблеми доброчесності, етики та права, що виникають у їхній громаді, проводити відповідні дослідження, а також пропонувати та аналізувати рішення. Студенти повинні принаймні записати свої результати, але було б ідеально, коли б вони поділилися ними з групою. Як і завдання на проведення інтерв'ю, це завдання найкраще проводити поетапно, зі зворотним зв'язком від лектора, аби переконатися, що студенти належним чином взаємодіють із громадою і що головна ідея проєкту залишається актуальною для модуля.

Додаткові навчальні інструменти

Цей розділ передбачає посилання на відповідні допоміжні навчальні матеріали, як-от презентація PowerPoint, відеоматеріали й практичні приклади, що можуть допомогти лекторові викласти ті питання, які охоплено в межах модуля. Лектори мають змогу адаптувати презентацію та інші ресурси до своїх потреб.

Презентація PowerPoint

- [Модуль 12. Презентація щодо доброчесності, етики та права.](#)

Відеоматеріали

Подані далі відео можна використовувати в цьому модулі. Це короткі, тематичні трактування певних ідей, які охоплюють інтерв'ю зі студентами, коментарі та мультфільми:

- Ethics Unwrapped, «Conflict of Interest» (Конфлікт інтересів), підготовлено Школою бізнесу Техаського університету, <http://ethicsunwrapped.utexas.edu/video/conflict-of-interest>.
- Ethics Unwrapped, «Legal Rights and Ethical Responsibilities» (Законні права та етична відповідальність), підготовлено Школою бізнесу Техаського університету, <http://ethicsunwrapped.utexas.edu/video/legal-rights-ethical-responsibilities>.
- Лектори можуть також розглянути уривки з програми «Justice with Michael Sandel» (Справедливість з Майклом Сенделом), випущеної Гарвардським університетом.

Ці відеоролики з лекціями про справедливість є вичерпними, і їх легко зрозуміти, але лекторам потрібно вибрати уривки, оскільки відеоролики досить довгі. Першу серію можна знайти на «YouTube» за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=kBdfcR-8hEY>.

Рекомендації з розробки окремого курсу

Цей модуль передбачає схему тригодинного заняття, але є можливість його подальшого розширення та перетворення в окремий курс. Обсяг і структура такого курсу визначатимуться конкретними потребами кожного окремого випадку, проте в цьому документі запропоновано рекомендовану структуру.

Заняття	Тема	Короткий опис
1	Вступ до питань добродесності, етики та права	Ознайомлення з концепціями добродесності, етики та права - Різні причини для обстоювання концепцій і відмови від їх дотримання
2	Огляд етики	Етичні теорії та їх перетинання з релігійними переконаннями: скажімо, кантівська етика, утилітаризм, етика чеснот, конфуціанство, іслам
3	Прикладна етика	Надайте визначення прикладної етики та розгляньте, у скількох груп людей і професіоналів є системи етики. - Чим ці системи схожі або чим вони різняться? - Типи етичних правил: каральні та мотиваційні
4	Добродесність	Всебічний розгляд добродесності: визначення та джерела - Обговорення того, чим добродесність відрізняється від етики
5	Право	Всебічний розгляд права: визначення та джерела Обговорення того, чим добродесність і етика схожі з правом та чим вони відрізняються від права

Заняття	Тема	Короткий опис
6	Практичні приклади добročесності, етики та права	Такі практичні приклади пропонують огляд різних способів взаємодії добročесності, етики та права: - Надайте практичний приклад етичної поведінки, яка є незаконною, але яку навряд чи буде виявлено
7	Практичні приклади добročесності, етики та права	Такі практичні приклади пропонують огляд різних способів взаємодії добročесності, етики та права: - Надайте практичний приклад поведінки, яка є законною, але неетичною або недобročесною.
8	Практичні приклади добročесності, етики та права	Такі практичні приклади пропонують огляд різних способів взаємодії добročесності, етики та права: - Надайте практичний приклад незаконної поведінки, яка є неетичною або недобročесною, але яка перебуває під впливом потужних сил, яким важко протистояти (бідність, захист сім'ї, можливість заробити величезні суми грошей тощо)
9	Студентські презентації з питань добročесності, етики та права	Студенти презентують власні дослідження реальних людей, публічних або відомих їм осіб, а потім аналізують проблеми, пов'язані з добročесністю, етикою та правом, або, за можливості, проводять заняття в обговоренні питань і рішень. - Студенти можуть брати інтерв'ю у знайомих їм людей, але необхідно обговорити зі студентами питання приватності та конфіденційності до того, як вони розпочнуть виконувати завдання, а також обумовити, чи хоче опитаний залишитися анонімним. - Таке завдання також дає можливість обговорити добročесність, етику й право в контексті закладу вищої освіти та завдань.
10	Студентські презентації з питань добročесності, етики та права	Студенти презентують власні дослідження реальних людей, публічних або відомих їм осіб, а потім аналізують проблеми, пов'язані з добročесністю, етикою та правом, або, за можливості, проводять заняття в обговоренні питань і рішень.

Заняття	Тема	Короткий опис
		<ul style="list-style-type: none">- Студенти можуть брати інтерв'ю у знайомих їм людей, але необхідно обговорити зі студентами питання приватності та конфіденційності до того, як вони розпочнуть виконувати завдання, а також обумовити, чи хоче опитаний залишитися анонімним.- Таке завдання також дає змогу обговорити добročесність, етику та право в закладі вищої освіти та в ході досліджень.- Прикінцеве обговорення: які проблеми з добročесністю, етикою та правом, на думку студентів, можуть виникнути в них у майбутньому? Як із ними впоратися?

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria
Tel.: (+43-1) 26060-0, Fax: (+43-1) 26060-3389, www.unodc.org

